

Лидија КОВАЧЕВА

ФАТАЛИСТИЧКИ ВЕРУВАЊА ВО МИСТЕРИИТЕ И ПРЕТСКАЖУВАЊАТА ВО АНТИЧКА МАКЕДОНИЈА

Клучни зборови: *мистерии, претскажувања, суеверие, античка Македонија, Александар Македонски*

Апстракт: *Овој труд има за цел да даде увид во фаталистичките верувања во мистерииите и древните форми на претскажувања кај античките Македонци. Тие, како и останатите древни цивилизации, освен што секојдневно им се молеле на божествата и им принесувале жртви, поради незадоволството од животот или несигурноста во сопствените сили, прибегнувале кон мистерии и пророштва, сè со цел да се прочистат од сторените гревови и да дознаат каква судбина им претстои за сегашноста и за иднината. Преку анализа на бројните извори кои говорат за животот на Александар Македонски, намерата е да се прикажат религиозните верувања и суеверија на Македонците кои живееле во тој период.*

Фаталистички верувања во мистерииите и претскажувањата кај античките Македонци

Најславните мистерии во античкиот свет се одвивале на островот Самотрака,¹ место, на кое за време на празнувањето на празникот Големите

¹ Островот Самотрака, лоциран на северниот брег на Егејското Море, претставувал центар на таинствениот култ на Кабејрите, почитувани како заштитници на морнарите и бродовите, кој својот врв го достигнал за време на хеленизмот. Овој остров се сметал за мистично место на кое живееле потомците на таинствениите суштества *Кабејри* или *Големи Богови*, кои поради тајните обреди и оргии се поврзувале со култот на Дионис. Според митолошките преданија, Кабејрите биле првите луѓе на земјата, а некаде се претставени и како деца на Уран, богот на небото. Плутарх, 7, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 183; Според Страбон, Кабејрите биле внуци на Хефајст и полубожества кои живееле во непознати области под вулканските планини. Strabo, X, 473.

Богови, меѓу 365 и 361 г.пр.н.е. се запознале Филип и Олимпијада,² за што сведочи и Плутарх.³ Многу малку се знае за таинствените обреди кои се одвивале на овој остров. Од историските извори,⁴ познато е дека празнувањето на главниот религиозен празник, наречен *Големите Богови*, се одржувал еднаш годишно, во светилиштето на Кабејрите лоцирано блиску до главниот град на островот и траело девет дена. За времетраењето на овој празник, сите огнови биле изгасени, освен светиот пламен донесен од Делос, островот посветен на богот Аполон. За време на празнувањето се повикувале духовите на мртвите и се одржувале тајни обреди, оргии и прочистувања во кои учествувале само посветените во мистерииите на Кабејрите. Прочистувањето се извршувало од страна на свештеник, *Коиес*, кој сите посветени мажи и жени ги ослободувал од гревовите, па дури и оние чии раце биле извалкани со крв. Целта на посветувањето во мистерииите на Кабејрите била ослободување од старите гревови и заштита од идните несреќи.⁵

За влијанието на самотрачките мистерии⁶ и почитта која Кабејрите ја уживале меѓу Македонците во античкиот свет, сведочат откриените релјефи на територијата на Македонија. Според В. Битракова-Грозданова, самотрачките богови, Кабејрите, во западна Пајонија биле познати под

² Stoneman, R. (1997) 13.

³ „Велат дека неговиот татко Филип станал посветеник на мистерииите од Самотрака, и тоа во исто време со Олимпијада. Таму ергенот се вљубил во девојката без родители и, откако го убедил брат и Аримба, ја зел за жена“. Плутарх, 7, 2, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 109.

⁴ Hero., II, 51; Strabo, X, 470.

⁵ Вајгал, А. (2006) 43.

името *Диоскури* и согласно досега откриените примероци на територијата на Македонија, очигледно е дека овој култ заземал значајно место во религиозните верувања на Македонците во античкиот период.⁷

Не е позната причината за присуството на Филип на Самотрака, но познато е дека Олимпијада била многу религиозна и длабоко мистична, ги почитувала орфичките обреди и секогаш со задоволство учествувала во светите танци посветени на боговите на природата, за што сведочи и Плутарх.⁸ Олимпијада, која при ракувањето со змиите била посмела од другите жени, освен што им дозволувала да излезат од светите кошнички,⁹ им дозволувала и да ползат по венчето од лисја поставено на нејзината глава и низ нејзината сплетена коса, глетка, која според А. Вајгал: „дури и најсмелиот маж не можел да ја гледа без страв“.¹⁰ Стојат претпоставките дека токму неј-

⁶ Мистериите на големите Самотрачки богови, Кабејрите, исползувани на островот Самотрака, „се познати како верувања на староседелците Пелазги“. Битракова-Грозданова, В. (1999) 236. За нив сведочи и Херодот: „За што зборувам, знае оној што е упатен во мистериите на Кабејрите, што ги празнуваат Самотрачаните откако ги примиле од Пелазгите. Тие Пелазги, кои им станале сожителни на Атињаните, порано живееле на Самотрака (и Самотрачаните тие мистерии ги примиле од нив). Кипови значи на Хермес со кренат срамен дел први од сите Хелени направиле Атињаните, а тоа го научиле од Пелазгите. Пелазгите си имале некоја верска приказна за тоа (тоа се објавува при верските обреди на Самотрака)“. Херодот, II, 51, Превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото, коментари на текст, Чадијковска, Д. (1998) 135.

⁷ Кабејрите кај В. Битракова-Грозданова се забележани под терминот *Кабири*. Серија на култни релјефи со претстава на Диоскурите или Кабирите и божица меѓу нив се откриени во западна Пајонија, во с. Живојно, с. Крушевјани и с. Дуње, Прилеп, потоа откриени се примероци од Кавадарци (Сирково) до Стоби, од Неготино до Демир Капија. Битракова-Грозданова, В. (1999) 236–238.

⁸ „Како и да е, Олимпијада, која копнеела по восхит и го покажувала својот занес на премногу барбарски начин, во своите бахантски ора земала и големи, но питоми змии, што често излегувале од брилените и светите кошнички и се обвивале околу стаповите и венците на жените, та со тоа ги застрашувале мажите.“ Плутарх, 7, 2, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 109.

⁹ Светите кошнички биле изработени од винова лоза, а во култовите биле користени од страна на свештениците кои во нивната внатрешност ги чувале предметите наменети за култните обреди. Ibidem, 184.

¹⁰ Вајгал, А. (2006) 45.

зиното таинствено однесување и нејзината дива и нескротлива природа го привлекле внимание на младиот Филип, кој на островот Самотрака се вљубил во неа и после пет години ја зел за жена.

Религиозните верувања, мистериите и претскажувањата кои во тој период имале големо влијание врз народот, во голема мера влијаеле во оформувањето на легендите поврзани со раѓањето, животот и смртта на Александар Македонски. Имено, на територијата на Стара Грција покрај пророчиштето во Делфи, за најпосетувано се сметало и пророчиштето во Додона, Епир, родното место на Олимпијада, за која стојат претпоставките дека била чест посетител на ова место. Освен што биле посветени на пророштвата и мистериите, жените од Епир од дамнешни времиња биле посветени на орфичките обреди и оргијастичките свечености. Пророчиштето во Додона било лоцирано во непосредна близина на светилиштето на Севс, сместено меѓу дабова и букова шума, па оттаму, одговорите на пророштвата се добивале преку симболичкото толкување на звуците на природата, прикажани преку шумолењето на лисјата на дрвјата, гукањето на гулабите, жуборите на поточињата, како и свонот на висечките бронзени садови нишани од ветрот. А. Вајгал издвојува уште еден тип на прорекување кое се користело во пророчиштето во Додона, а тоа е удирањето на еден вид гонг со камшик со три фиши од страна на младо момче, при што одговорот на божеството бил во согласност со природата и степенот на одекнувањата.¹¹

Поради едновремените почетоци, сличноста во пророчките постапки, како и изборот на местоположбата на пророчиштата лоцирани сред шуми, пророчиштето во Додона се сметало за пророчиште-близнак на египетското пророчиште во Сива, меѓу народот познато како *Место на дрвјата (Sekbet - iemy)*, лоцирано во египетската пустина за кое сведочи и Херодот.¹² Имено, кај Херодот се дадени две верзии со кои Египќаните ја прикажувале приказната за настанокот на овие две пророчишта. Во првата верзија дадени се прикажувањата на свештениците на Севс Тебански од Теба, според кои Фојничаните грабнале две свештенички од Теба кои потоа ги продале, едната во Либија, а другата кај Хелените и тие две жени ги основале првите пророчишта кај тие народи. Според втората верзија, во која се дадени прикажувањата на свештениците од Додона, две црни гулабици одлетале од египетска Теба, од кои

¹¹ Loc. cit. 45.

¹² Херодот, II, 54-58, Превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото, коментари на текст, Чадијковска, Д. (1998) 136-137.

едната долетала во Либија, а другата во Додона. Онаа која долетала во Либија, им заповедала на Либијците да основаат пророчиште на Амон, кој според Херодот всушност бил Севс, а онаа која долетала во Додона, застанала на даб и проговорувајќи со човечки глас им рекла на тоа место да основаат пророчиште на Севс, што впрочем тие веднаш тоа го сториле. Бидејќи богот на светилиштето во Сива бил Амон, а во Додона Севс, дошло до изедначување на овие две божества во едно, Севс-Амон и негово обожување под ова име меѓу народите од античкиот свет. За култот на Амон во Македонија и за почитта која ја уживал меѓу античките Македонци, укажуваат посетите на Филип на светилиштето на Амон во Теба, Бојотија, во кое се наоѓала статуата на ова божество посветена од Пиндар, посведочено кај Павсаниј,¹³ како и принесувањето свети жртви од страна на Филип во славното пророчиште во светилиштето на Амон во Македонија, лоцирано во градот Афитис (*Aphytis*), посведочено од IV в.пр.н.е.¹⁴

Во Додона, Севс бил обожуван под името Најос, богот на раѓањето и на оплодувачката влага во природата, додека пак во Египет Амон бил изедначен со Мин, богот на плодноста. Поврзувањето на Севс од Додона со Мин-Амон од Египет е преку употребата на камшик со три фиши, најкарактеристичниот симбол на Мин во пророчките церемонии, а чија употреба се забележува и во пророчиштето во Додона, при прорекувањето преку удирањето на гонг со овој тип на камшик. Според преданијата, откако била договорена венчавката на Филип со Олимпијада, таа најверојатно своите молитви ги упатила до Мин-Амон, богот на плодноста, чија моќ меѓу народот се доживувала преку појавите на громови и паѓањето и згаснувањето на ѕвездите на небесниот свод.¹⁵

Бројни се записите кои говорат за настаните кои претходеа на раѓањето на Александар Македонски. Иако легендите за неговото натприродно раѓање и божествено потекло, како син на богот Амон, најверојатно се внесени во народните традиции кон крајот на неговиот живот или подоцна, сепак историските извори даваат еден увид за религиозните верувања и суеверија на Македонците кои живееле во тој период.

¹³ Paus., IX, 16,1.

¹⁴ Плутарх, 7, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 185.

¹⁵ Вајгал, А. (2006) 47-48. Верувањата во македонската народна традиција дека со раѓањето на секој човек се пали по една нова ѕвезда на небесниот свод, а згаснува по неговата смрт, се зачувани како рудименти од најстарите времиња. Ковачева, Л. (2009) 53.

При оформувањето на легендите поврзани со раѓањето и животниот тек на Александар Македонски, освен претскажувањата од пророчиштата, големо влијание одиграле и верувањата во древните форми на претскажување за иднината, преку набљудување на разни појави кои ги сметале за сигурни предзнаци или обележја. Предзнаците се јавувале во најразлични форми и на симболички начин се толкувале како добри или лоши, независно од волјата на човекот. Како најзастапена форма на претскажување на иднината меѓу македонскиот народ се издвојува претскажувањето преку соништата (*oniromania*) кое се сметало за највдахновено и најзначајно, иако, во голема мера се забележуваат: прорекувањето според однесувањето и летот на птиците (*oionomanteia*), претскажување според чудни знаци, како и фаталистичкото верување во претскажувањето преку толкувањето на соништата. Претскажувања за иднината биле во надлежност на одредени лица, т.н. претскажувачи, пророци, жреци, гаталци или астролози, од кои, во времето на Филип и Александар Македонски за највешт од сите се сметал *Аристандар* (*Aristandros*).¹⁶

Легендите поврзани со најавата за доаѓањето на свет на најголемиот војсководец и освојувач на сите времиња, Александар Македонски, најдоследно се опишани кај Плутарх, како преку описот на сонот кој Олимпијада го сонила еден ден пред склучувањето на бракот со Филип, така и за сонот кој го сонил Филип, но следната ноќ, откако бракот бил склучен.¹⁷ Толкувањето на соништата на Филип и Олимпијада била во надлежност на претскажувачот, наместа идентификуван и како астролог, гаталец или жрец Аристандар од Телмес, град во Ликија, од каде што потекнувале најпроучените претскажувачи на иднината според чудни знаци. Според Плутарх, Аристандар: „*протолкувал дека не се удира печат на нешто празно, па заклучил дека Олимпијада е бремена и дека носи рожба со чудесна смелост и лавја нарав.*“¹⁸

И зачнувањето на Александар Македонски било проследен со сон, кој истата вечер го сонила Олимпијада: „*Онаа ноќ, кога мајка му го зачнала,*

¹⁶ Плутарх, 7, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 184.

¹⁷ „*Ноќта, пред да се затворат во ложницата, невестата сонила дека во нејзината утроба удрил гром, и дека од ударот се запалил силен оган, што се распрснал наоколу и фрлал пламени јазици на сите страни. Набргу по свадбата, пак, на Филип му се сонило дека удира печат на утробата на жена си, а му се сторило и дека на печатот бил врежан лик на лав.*“ Ibidem 109, 184.

¹⁸ Ibidem 109.

сонила дека опити со огромна змија; и сонот не ја излажал; зошто во утробата носела плод; поголем од човечка смртност.“¹⁹ Согласно египетските легенди, една од одликите на богот Амон биле неговите посети на брачните постели на смртните кралици, со цел да внесе одредена божественост во кралската крв. Оттаму, легендите со кои се објаснува овој сон имплицираат на божественото зачнување на Олимпијада со Амон, отелотворен во облик на змија, како и на народните верувања дека, таа на свет ќе донесе дете на Судбината, син на Амон во улога на Мин-Амон, главниот бог на египетското пророчиште во Сива.²⁰

Создавањето на легените за заладувањето на односите меѓу Филип и Олимпијада, како и за згагнувањето на љубовниот жар на Филип кон неа, според Плутарх, се должат на постојаното присуство на змии во нивната брачна одаја и постела, без кои Олимпијада не можела, а поради кои Филип, стравувајќи од отров, магии или пак, поради верувањето дека таа можеби е љубена од некое божествено суштество, речиси не легнувал крај својата жена. Оттаму е и епизодата кај Плутарх, во која е опишано сиркањето на Филип низ процепот на вратата со цел, пред да влезе во брачната одаја да се увери дали внатре има змии: „сирнал низ пукнатината на портите и го видел богот како ја дели постелата со неговата жена.“²¹

Стравот кој го чувствувал поради постојаното присуство на змиите со Олимпијада во брачната одаја, како и верувањето во процесот на нејзиното божественото зачнување, довело до вознемиреност кај Филип, па според Плутарх: „Филип го прати Хайрон во Мегалопол, во Делфи. Овој се вратил со пророштво од Аполон, кое велело дека Филип треба да му принесе жртва на Амон и да го почитува него најмногу од сите богови; но пророштвото велело и дека Филип ќе остане без едно око со кое сирнал низ пукнатината на портите...“²² како казна, според народните верувања, затоа што го видел она, што на ниеден смртник не му било дозволено да го види.²³ Стојат претпоставките дека оваа легенда се поврзува со подоцнежното ранување на Филип во десното око, кое се случило за време на опсадата на Метона во 354 г.пр.н.е., кое меѓу народот се толкува-

ло како божја казна за стореното дело.²⁴ Неговото враќање во Пела со преврска на окото, уште повеќе го зацврстило верувањето на Олимпијада дека богот Амон навистина присуствувал во ликот на нејзината змија во нејзината брачна одаја и постела и се потсетила на предупредувањата на Филип во пророчиштето во Делфи, кои се оствариле.²⁵

Преданијата, во кои е даден описот на низата претскажувања со чудни знаци кои го одбележувале раѓањето на Александар Македонски се забележани од страна на повеќе историографи, најверојатно со цел да ги објаснат неговите животни успеси. Според нивните записи, ноќта кога Олимпијада се породила, прастарото светилиште во Ефес, посветено на Артемида Ефеска кое се сметало за најпрочуено во цела Азија, го зафатило пожар и изгорело до темел.²⁶ Иако, кај Квинт Курт Руфиј се дадени рационални објаснувања за причината на пожарот кој бил потпален од страна на „пропаднат човек, кој, кога бил фатен и измачуван, признал дека тоа го направил сам за да остави спомен за себе со некој голем злостор“²⁷ сепак фаталистичките верувања во претскажувањата преовладале меѓу свештениците и народот, за што говори и Плутарх: „А свештениците што тогаш се нашле во Ефес, просудиле дека несреќата со храмот е само претсказание за друга несреќа, па почнале да трчаат наоколу, да се удираат по лицето и да врескаат дека денот родил проклетство и голема несреќа за Азија“.²⁸ Оваа катастрофа од Ефеските свештеници била протолкувана како доаѓање на моќ фатална за Ориентот и според нивното кажување: „Денес во еден дел од светот постои запален факел кој еден ден ќе го уништи Истокот“.²⁹

²⁴ Плутарх, 7, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 185.

²⁵ Вајгал, А. (2006) 53.

²⁶ „Значи, Александар се родил во почетокот на месецот хекатомбајон, што Македонците го нарекуваат лоос, и тоа на шестиот ден – истиот кога бил запален храмот на Артемида Ефеска.“ Плутарх, 7, 3, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 110; Според Квинт Курт Руфиј: „Ноќта, кога Олимпијада се породила, изгорел најпрочуениот храм во цела Азија, посветен на Дијана Ефеска.“ Квинт Курт Руфиј, Раѓањето на Александар, Превод од хеленски, Басотова, Ј., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 33.

²⁷ Квинт Курт Руфиј, Раѓањето на Александар, Превод од хеленски, Басотова, Ј., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 33.

²⁸ Плутарх, 7, 3, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 110.

²⁹ Вајгал, А. (2006) 52.

¹⁹ Јустин, Филипова историја, Превод од хеленски Басотова, Ј., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 67.

²⁰ Вајгал, А. (2006) 50-51.

²¹ Плутарх, 7, 2, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 110.

²² Ibidem 109-110.

²³ Вајгал, А. (2006) 49.

Се забележуваат и преданијата кои ги опишуваат претскажувањата поврзани со астрономските феномени, кои исто така укажувале на идната величина на тукушто родениот: „Имало сведоштва дека тогаш и земјата се затресла и дека од небото избувнале многу громови и молњи“.³⁰ Кај Квинт Курт Руфиј забележано е и преданието за двата орла кои седеле на покривот на куќата во која се породила Олимпијада, кој од страна на претскажувачите се протолкувал како предзнак кој навестувал дека детето кое е родено во таа куќа ќе владее со две кралства.³¹

Преданието за трите добри вести кои Филип, откако ја освоил атинската колонија Потидеа, ги добил истовремено: поразот на Илирите од страна на еден од неговите војсководители Парменион, победата на неговиот коњ на Олимписките игри и раѓањето на неговиот син, според Плутарх, било протолкувано од страна на претскажувачите: „... неговата радост ја потхраниле и гатачите, кои му рекле дека ова дете, родено на ден одбележан со три победи, никој не ќе може да го надбие.“³²

Верувањата во божественото потекло на Филип³³ и Олимпијада,³⁴ нивната средба на островот на мистериите Самотрака, како и влијанието од религиозните верувања, мистериите, претскажувањата и толкувањата на соништата и чудните знаци, допринеле за нараснувањето на легендите поврзани со раѓањето, животот и смртта на нивниот син Александар III Македонски.

³⁰ Квинт Курт Руфиј, *Раѓањето на Александар*, Превод од хеленски, Басотова, Љ., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 34.

³¹ „Исто така постои предание во градот Пела, дека на врвот од куќата, каде што кралицата го родила детето цел ден преседеле два орла. Според изходот, лесно било протолкувано дека тоа било претскажување за двојното царство над Европа и Азија.“ Лос. cit. 34.

³² Плутарх, 7, 3, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 110.

³³ Филип потекнувал од божествена лоза на Херакло, па оттаму според Плутарх: „Нема сомнеж дека Александар по татко бил Хераклид од лозата на Каран“. Плутарх, 7, 2, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 108.

³⁴ Божествената лоза на Олимпијада, исто така, забележана е од страна на Плутарх: „а по мајка - Ајакид од лозата на Неоптолем.“ Според легендите, Ајак бил син на Ајгина, ќерка на Севс и на богот на реките Асоп. Ајак владеел во Ајгина и по него била именувана владетелската куќа Ајакиди (*Aiakidai*), бил дедо на Ахилеј и прадедо на Неоптолем. Ibid 108, 183.

Претскажувањата и астрологијата во времето на Александар Македонски

Имајќи ги предвид религиозните опкружувања и верувања во кои Александар Македонски се родил и живеел, неоспорен е фактот за неговата неизмерна верба во претскажувањата според свездите, пророштвата, толкувањето на соништата и чудните појави, како обид за продирање во иднината. Неговата мајка Олимпијада, која страшно верувала во натчовечката судбина на својот син и која го доживувала како идно оружје на небото, од најраното детство го воспитувала да им се поклопува на божествата и да им принесува жртви, да учествува во мистични и ритуални обреди, симболички да ги толкува знаците, да ги чита свездите и да бара совети од пророчиштата и пророците.

Учена уште од најраното детство да го слуша пророчкиот глас на Севс од Додона, по настанот во кој Филип го изгубил окоото со што се остварило пророштвото од Делфи, кај Олимпијада не останала ни трага сомнеж дека богот Амон навистина присуствувал во нејзината брачна постела и дека нејзиниот син е божји син. Според преданијата, таа верувала дека е мајка на син во чии вени тече божествената крв, па оттаму го воспитувала да верува дека е син на богот Амон.

Настаните предизвикани од астрономските феномени дадени кај Плиниј, се датирани околу 350 г.пр.н.е., период во кој Александар Македонски навршил шест години од својот живот. Во записите за овој период, Плиниј дал описи на повеќемесечната неизменета глетка на комети кои пламтат на небото и свезди кои паѓаат во ноќните часови, како и нишањето на дебелите сидини на палатите и храмовите поради честите земјотреси.³⁵ Овие настани даваат објаснување на народните верувања за претскажувањата со астрономските феномени и знаци, од една страна како растечки бран на македонската моќ отелотворена во Филип, а од друга, ги предпочуваат верувањата на Олимпијада за растечката моќ на нејзиниот син Александар кој навлегувал во втората фаза од животот, а во согласност на астролошките настани од минатото (паѓањето на метеорите и молњите како симболи на Амон), кои го навестиле неговото раѓање.³⁶

Втората фаза од животот на човекот, всушност ја претставува фазата на започнување на описување и школување, па оттаму тоа бил и периодот во кој на Александар му биле доделени учители, воспитувачи и педагози (*paidagogos*).³⁷ Не-

³⁵ Plin, *Nat. Hist.*, II, 27.

³⁶ Вајгал, А. (2006) 59.

³⁷ Во античкиот период, со поимот *paidagogos* се

гов прв воспитувач бил роднината на Олимпијада, Леонида, чие воспитување било карактеризирано како строго,³⁸ додека втор воспитувач му бил Лисимах, кој според Плутарх, иако „тој не бил нешто посебно образуван, [...] станал особено омилен, па го зазел второто место“.³⁹ Демостен, кој имал неколку прилики да го види Александар и да разговара со него, при карактеризирање на неговиот лик ги издвоил неговото рано религиозно и мистично воспитание, кое во поголем дел било посветено на принесувањето свети жртви на божествата во храмовите и проучувањето на мистичната уметност на прорекување, па оттаму сметал дека тој бил воспитуван како иден свештеник и пророк. Според А. Вајгал: „Неговата мајка му го полнела умот со магија и мистицизам, [...] Леонида пак го учел на зависност на телото од духот.“⁴⁰

Кога Александар навршил тринаесет години од својот живот, Филип, сакајќи да го отргне својот син од големото религиозно влијание од мајка си, го доверил на воспитување на Аристотел, славниот и учен философ, за кој верувал дека ќе успее да го отргне од мистичното влијание на Олимпијада. Аристотел не го учел само етика и политика, туку и: „навлегувал во подлабоки тајни на знаењето – оние што философите ги нарекуваат акроаматски и епопски“,⁴¹ напишани знаења кои во себе содржеле вид на иницијација и кои учителот единствено усно можел да ги пренесе на потесен круг ученици.

Сепак, мистичните и суеверните услови во кои бил роден, воспитуван и школуван, влијанието на неговата мајка Олимпијада, големата верба во астролозите и претскажувачите, неговата свесност за постоењето на божествата и нивната благонаклонетост или незадоволство, воспитувањето да верува дека е син на богот Амон и вербата во својата божествена непобедливост не избледеле, туку, напротив, кај Александар Македонски довеле до растечка сигурност за неговата божественост и до негова убеденост дека на плеќи ја носи мисијата за која верувал дека му е наметната од небото.⁴² Роден среде предзнаци и чуда, во те-

нарекувал оној роб кој го водел детето од домот до училиштето и назад, а не оној кој го учел. Плутарх, 7, Превод од старогрчки јазик Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 186.

³⁸ Јустин, *Филипова историја*, Превод од хеленски Басотова, Ј., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 68.

³⁹ Плутарх, 7, 5, Превод од старогрчки јазик Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 112.

⁴⁰ Вајгал, А. (2006) 68.

⁴¹ Плутарх, 7, 7, Превод од старогрчки јазик Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 114.

⁴² Вајгал, А. (2006) 13.

кот на сиот свој живот постојано бил опкружен со пророци, астролози, жреци, од кои, како негов главен претскажувач, астролог и гаталец се издвојува *Аристандар*, иако покрај неговото име се спомнува и името на Лакадејмонецот Клеомант, како и на братот на Аристандар, Питагора.

Во повеќе историски записи заведени се честите посети на пророчиштата од страна на Александар Македонски пред неговите заминувања во воени походи. Се издвојува легендата за неговата посета на пророчиштето во Делфи, забележано од страна на Плутарх.⁴³ Имено, бидејќи пророчиштето работело само во одредени денови во месецот, т.е. среќни денови, а Александар таму се затекнал во неработен, т.е. несреќен ден и бидејќи за чинот на пророкување била потребна триндневна подготовка со пост и молитва на Питија, свештеничка која говорела во име на божеството, тој бил спречен да го чуе саканото пророштво. Затоа, се упатил во нејзиниот дом и фаќајќи ја за рака, на неодолив начин успеал да ја довлечка до вратата. Не можејќи да се спротивстави на неговата милост, таа се насмевнала и му рекла дека е „несовладлив“. Восхитен од изјавата, Александар рекол дека повеќе не му е потребно пророштво, бидејќи го добил одговорот кој го посакувал.⁴⁴

Бројни се примерите заведени од античките записи за неговото консултирање со пророците при толкувањето на одредени небесни појави,⁴⁵ некои чудни знаци,⁴⁶ гатање според внатрешноста на жртвувано животно,⁴⁷ однесувањето и летот

⁴³ Плутарх, 7, 14, Превод од старогрчки јазик Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 120.

⁴⁴ Вајгал, А. (2006) 140-141.

⁴⁵ „Имало сведоштва дека тогаш и земјата се затресла и дека од небото избувнале многу громови и молњи“. Квинт Курт Руфиј, *Раѓањето на Александар*, Превод од хеленски, Басотова, Ј., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 34.

⁴⁶ Од чудните знаци се издвојува потењето, кое во античкото време се толкувало како божји знак. Претскажувачето преку потта се забележува кај Плутарх: „А се чини дека, кога тргнувал на походот, боговите праќале и многу други предзнаци: на пример, кипот на Орфеј во Лејберта, изделкан во кипарисово дрво, почнал да се облева во пот. Мнозина се исплашиле од ваквиот предзнак, а само Аристандар му велел на кралот да се осоколи, зашто ќе изведе славни и бележити дела, чие опевање ќе бара од поетите многу пот и голем напор.“ Плутарх, 7, 14, Превод од старогрчки јазик Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 120.

⁴⁷ „Токму во тоа време, жреџот Аристандар колел жртви и, откако ги видел жртвените знамења, храбро објавил пред присутните дека градот сигурно ќе биде освоен истиот тој месец“. Ibid 132.

на птиците,⁴⁸ како и на неговите соништа,⁴⁹ кои откако ќе се оствареле се толкувале како нешто што е одамна судено. Доколку појавите или знаците биле неповолни и со лошо знамение, по наредба на Александар Македонски веднаш се принесувале свети жртви за божествата, како чин на помирување и нивно одоброволување, а доколку биле добри, повторно по наредба на Александар им се принесувало жртви на божествата, но, во овој случај во знак за благодарност.

Се издвојуваат и претскажувањата поврзани со смртта на Александар Македонски кои се толкувале како вид на предупредувања од заговори.⁵⁰ Такво било и претскажувањето за смртта на Александар од страна на сириската гатачка, која го предупредила на опасност, па оттаму според пророштвото, во 327 г.пр.н.е. во Бактрија, денешен Визирабат, бил откриен обидот за убиство на Александар, организиран од страна на старогрчкиот учител Калистен, чии извршители биле „кралските деца“.⁵¹

Со освојувањето на териториите на Стара Грција и Истокот од страна на Александар Македонски, политиката на толеранција која ја вовел кон поробените народи, како и обожувањето на сидералниот култ, особено Сонцето, заедничко за сите народи, довело до ширење на почитувањето на оние небесни сили кои давале благослов за целото човештво.⁵² Интересот на Александар Македонски за небесните тела и појави се пројавил за време на мирољубивото преземање на власта

⁴⁸ „Покрај него, во бела руба и со златен венец на главата, јавал гатачот Аристандар, кој им го покажувал на борците орелот што постојано кружел над главата на Александар и го насочувал летот кон непријателите. Глеткава им влеала на борците голема смелост, па почнале гласно да се бодрат меѓу себе.“ Ibid 141.

⁴⁹ „Најпосле Александар сонил уште еден предзнак. Имено, му се видело дека некој сатир оддалеку му се подбива и, токму пред да му падне в раце, повторно му се измолкнува, но најпосле, по многу молби и долго гонење, успева да го улови. Жреците го разделиле името са-тир, па сосем веројатно протолкувале: Твој ќе биде Тир.“ Ibid 131.

⁵⁰ Вознемиреноста на војниците кои се сомневале дека нивниот крал ќе почине поради заговор, што впрочем и се случило, се забележува во записот на Јустин, каде е дадено обраќањето на Александар кон својата војска: „На четвртиот ден, Александар кога сетил дека несомнено ќе умре, им рекол дека: „тој ја знаел судбината на своите предци; имено, повеќето Ајакиди умреле меѓу триесет годишна возраст“. Јустин, *Филипова историја*, Превод од хеленски Басотова, Љ., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 66.

⁵¹ Kamburovski, P. (2006) 48.

во Египет,⁵³ каде го доживувале како мистичен син на богот Амон. Преданијата во кои верувале Египќаните, биле истите оние кои, во античкиот период во Македонија биле ширум распространети, а тие се дека богот Амон во облик на змија ја посетил брачната одаја и постела на Олимпијада и на тој начин Александар бил божествено зачат, па оттаму, од самиот почеток, судбински бил предодреден да биде спасител и фараон на Египет, што впрочем му било и прорекнато од страна на свештениците при неговата посета на пророчиштето на Амон во Сива.⁵⁴

Александар, при средбите со египетските астролози се запознал со *астролаб*,⁵⁵ направа која ги прикажувала небесните тела и нивните движења. Му биле предочени и хороскопот, дванаесетте зодијачки знаци и петте планети, Сонцето, Месечината и ѕвездите. Според преданијата, оваа направа била изработена од злато и прозачни бесценети камења и тоа: Сонцето било направено од дијамант, Месечината од кристал, Јупитер од хијацинт, Сатурн од смарагд, Марс од лигнит, Венера од бисер и Меркур од месечев камен.⁵⁶ При престојот во Египет, Александар Македонски, од страна на свештениците-астролози подетално бил запознаен со начинот на претскажување за иднината според пресметувањето на движењето на небесните тела и појави, особено на божествените ѕвезди, толкувани како предмет на нефлексибилен закон кои однапред овозможувале пресметувања за идните настани. Исто така, се запознал и со тамошните религиозни форми на пурификација, свети жртви и баења, како начин на обезбедување на сигурно ветените благослови од божествата.

⁵² Cumont, F. (1912) 54

⁵³ Аријан, III, 1; Диодор, XVII, 49, 1-2.

⁵⁴ Плутарх, 7, 26; Херодот, II, 46.

⁵⁵ Античките астролози за попрецизно утврдување на моментот на раѓање на клиентот се служеле со одреден уред за мерење на времето, т.н. *астролаб*, чие првобитно значење било „ѕвезда-земање“. Во средниот век, се издвојуваат три типа на астролаб: *преносен армил*, инструмент составен од преносен прстен фиксиран со екваторот; *меридијански*, поларна проекција на дел од небесната сфера и *небесна* или *ѕвездена сфера*, изработена од прстен од месинг со подвижен индекс на вртење над центарот. Се претпоставува дека античките народи се служеле барем со еден тип на астролаб, посведочено кај Птолемеј, иако не е експлицитно наведено како се користел. Luck, G. (2006) 417.

⁵⁶ Непознат византиски автор, *Александар кралот на Македонците*, III, 7, 8, превод од англиски Милошевска, Л., приредила Христова-Алексова, С. (2008) 218.

Во контекст на освојувањата на Александар Македонски на Египет, како дел од митско-историските состави е и легендата за неговото запознавање со египетскиот цар Нехтенав (Nektenabos),⁵⁷ кому му се припишува една чудесна интервенција при зачнувањето на Олимпијада. Имено, првичните увиди на Александар за начинот на претскажување за иднината според пресметувањето на движењето на небесните тела и појави му биле предочени до Нехнетав, кој покрај тоа што бил цар на Египет, бил учител, мудрец, исцелител, маѓепсник и врвен астролог. Иако дознал за астралните феномени и претскажувањата, сепак, кај Александар останала нишка на недоверба, па затоа сакал лично да се увери во она што го чул. Така, една вечер тие двајца се искачиле на врвот на една висока кула од каде што Нехтенав започнал да му ги покажува небесните тела. Тогаш Александар однадеж го запрашал, како може тој што толку многу знае, да не знае како ќе му дојде смртта, на што астрологот му одговорил дека смртта ќе ја дочека од рацете на својот син. Зачуден Александар, како може син да си го отепа татка си, го турнал својот учител преку оградата и навредливо му довикнал дека учителот ја загубил својата вештина, па оттаму не можел да си ја предвиди и сопствената смрт. Според легендата, паѓајќи надолу, астрологот го запрел својот пад и му ја открил големата тајна за неговото раѓање, вистината која му била позната само нему и на мајка му и исчезнал. Кога Александар го чул тоа, горко се покајал за стореното дело, со должна почит и големо жалење го погребал Нехтенав и седнал на неговиот престол.⁵⁸ Несомнено е дека оваа легенда била нашироко распространета меѓу египетскиот народ, кој го доживувал Александар Македонски како мистичен син на богот Амон, поставен од небото да владее со Египет.

Првичниот допир на Александар Македонски со Халдејците, вавилонските свештеници-астролози, прочуени по астрономските знаења според кои ја претскажувале иднината, се случил пролетта во 323 г.пр.н.е., за време на неговиот поход кон Вавилон, за што сведочи и Плутарх.⁵⁹ При

⁵⁷ Името *Нехтенав* (Nektenabos, ст. гр. *Νεκτεναβός*), во латинскиот јазик се појавува под повеќе верзии: Nattanabus, Natanabus, Nathabor, Natabor, Natanabor или Natanabo. Сите овие форми се изведени од името на египетскиот цар Nekhtneb-f или Nectanebus II, кој околу 358 г.пр.н.е. бил поразен од страна на Персијците. Abbott, G. F. (1903) 283.

⁵⁸ Abbott, G. F. (1903) 283-284.

⁵⁹ „Додека Александар патувал кон Вавилон, станал и Неарх, кој пред тоа влегол во Еуфрат преку големото море. Тој му соопштил на кралот дека се срет-

шестнеделниот поход кон Вавилон го пресретнувале разни пратеништва од народите кои сè уште ги немал освоено. Во околината на Вавилон го пресретнала и одредена група на свештеници Халдејци, кои го предупредиле да не влегува во градот. Предупредувањето од страна на Халдејците се должело на пророштвото изречено во пророчиштето на вавилонскиот бог Бел, кој прорекнал дека, доколку Александар влезе во градот, ќе доживее голема несреќа. Александар не верувајќи им на Халдејците и сметајќи дека сакаат да го измамат и да го одвратат со цел да не влезе во Вавилон, не обрнал внимание на предупредувањето и го продолжил походот.⁶⁰ Настаните кои следеле потоа се опишани од страна на Плутарх: „*Потоа го известиле дека Аполодор, намесникот на Вавилон, принел жртва за да ја дознае судбината на кралот. Александар веднаш го повикал жреџот Питагора, и, бидејќи човекот ништо не одрекувал, го прашал каква била жртвата. Жреџот одговорил дека дробот немал резанки, а Александар зајачкал: „Леле лош предзнак!“*“⁶¹ Според античките извори, тоа било најлошиот знак.

По претскажувањето на Халдејците, за кои чул дека се врвни астролози и толкувачи на небесните тела и појави и кои сè што ќе прорекнеле за иднината се остварувало, во животот на Александар следеле низа предзнаци кои му ја претскажувале блиската смрт и со тоа го нарушувале неговиот мир и спокојството. Според Плутарх: „*Откако сосем му се предал на празноверието, Александар станал толку замаен и претстрашен – што секоја, дури и најмала случка, ако му била малку необична и чудна, ја сфаќал како божјо чудо или лош предзнак. Кралскиот дворец се задушувал од жртвопринесувања и гатања.*“⁶²

нал со некои Халдејци, кои му рекле дека Александар треба да се држи понастрана од Вавилон. Но, Александар не обрнал внимание на пророштвото, туку си го продолжил патот. Кога приближил до градскиот бедем, видел јато гаврани што се бореле и биле меѓу себе; некои од нив му паднале токму пред нозете.“ Во античкиот период, борбата меѓу птиците се толкувала како многу лош предзнак. Плутарх, 7, 73, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 178, 224.

⁶⁰ Вајгал, А. (2006) 411-412.

⁶¹ Според записите на Плутарх, на пророкот Питагора, братот на Аристандар, не му сторил ништо, иако поради лошите предзнаци моќниците, многу често ги казнувале свештениците, со цел да го залажат божеството и несреќата да се случи врз нивната глава. Плутарх, 7, 73, Превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н. (2008) 178, 224.

⁶² Ibid 179-180.

Иако дел од текстот кај Плутарх, кој според Н. Проева е оштетен, нецелосен и нема поткрепа кај други извори, па оттаму не може да се прифати како негово мислење, сепак во овие редови најдоследно се опишува фаталистичкото верување во сопствената божественост и судбинското, кои влијаеле на душевната состојба на Александар, непосредно пред неговата смрт: „Ако неверието и презирот кон божествените знамења се опасни, еднакво е опасно и празноверието кое, како вода

што постојано се лее надолу, ја наполнило главата на Александар со лудости и стравови.⁶³ Бидејќи народот повеќе верувал во божјата помош која постојано го следела Александар Македонски на секој негов воен поход и на сите негови освојувања, отколку во подоцнежните пророштва, за македонскиот народ, токму поради оваа божја помош, пророштвата на некој начин станале веродостојни.

Користена литература

- **Abbott, G. F.** (1903) *Macedonian Folklore*, Cambridge, At the University Press.
- **Анџелоска, Л.** (2007) *Персеј, митолошко-историски компарации*, „Персеј последниот цар на античка Македонија“, Реферати од меѓународниот научен собир одржан на 27-28 април 2007 година во Битола, Македонско Научно Друштво-Битола, Битола.
- **Битракова-Грозданова, В.** (1999) *Религијата и уметноста во Антиката во Македонија*, посебен отпечаток, Македонска Академија за Наука и Уметност, Скопје.
- **Вајгал, А.** (2006) *Александар Македонски*, Скопје.
- **Јустин, Филипова историја**, Превод од хеленски Басотова, Љ., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 67.
- **Лукиј Флавиј Аријан, Александровата Анабаса**, Превод од хеленски, Бузалковска-Алексова, М. приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 63.
- **Камбуровски, Р.** (2006) *Grob Aleksandra Makedonskog*, Zrenjanin.
- **Квинт Курт Руфиј, Раѓањето на Александар**, Превод од хеленски, Басотова, Љ., приредила, Христова-Алексова, С. (2008) 33.
- **Ковачева, Л.** (2009) *Посмртните ритуали и есхатолошките претстави кај Старите Грци и во македонската народна традиција*, Каламус, Скопје.
- **Luck, G.** (2006) *Arcana Mundi, Magic and the Occult in the Greek and Roman Worlds*, A Collection of Ancient Text, Translated, Annotated and Introduced by Georg Luck, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Непознат византиски автор, *Александар кралот на Македонците*, III, 7, 8, превод од англиски Милошевска, Л., приредила Христова-Алексова, С. (2008) 218.
- **Плутарх** (2008) *Напоредни животописа. Ликови од историјата на древна Македонија*, *Historia Antiqua Macedinica*, Книга 7, превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н., Скопје.
- **Проева, Н.** (1996), *Религијата на античките Македонци*, МАНУ, Макпроект, “Историја на културата на Македонија”, “Религиите и религиските аспекти на материјалната и духовната култура на почвата на Република Македонија”, Прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, Книга 4, Скопје.
- **Stoneman, R.** (1997) *Alexander the Great*, Routledge, London.
- **Херодот** (1998) *Херодотова историја*, Превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото, коментари на текст, Чадиковска, Д., Скопје.
- **Cumont. F.** (1912) *Astrology and religion among the Greeks and Romans*, The Knickerbocker Press, New Yourk.

⁶³ Ibid 180, 225.

Lidija KOVAČEVA

**THE FATALISTIC BELIEVE IN THE MYSTERIES AND PHROFESY
AMONG THE ANCIENT MACEDONIANS**

Summary

Undoubtedly there was a great believe of prophecies and astrology among the Macedonian people in the ancient times. The presence of astrologist from the Eastern countries in Macedonia was testified in a folk song "The fathers curse", narrated by Gj.Petrov:" *Once lived a king in Macedonia named Perseus. During that time in Macedonia there were many fortunetellers. They came here after Alexander the Great conquered the world. He brought them from India, Persia and Egypt, from everywhere...*¹

Aristotle in his work *Politics* wrote that every man who no doubt is overwhelming with his capacity with other people can rely on "*divinity among people*". Since from the birth, Alexander of Macedon was considered to be the son of the god Amon, and believed he was a divinity, and after his death became a legend and holy entity, that even the Roman Senate proclaimed him the thirteenth Olympian holiness.

Hence, in the record of Lucius Flavius Arrianus:" *I believe not every man who exceeds other people is not born with the influence from gods. Furthermore, there were prophecies for the death of Alexander and visions of many different people in their dreams. To a same conclusions came the entire mankind, and in honor and memory of him that he was greater than any ordinary man. Even now, with all the passed time there are prophecies dedicated to the people of Macedonia and all are in his honor.*"²

Even though have passed more of two millennia, in different languages and different versions exists the story of Alexander the Great, even in traditions and legends of the Macedonian folk creation, and are connected with his name and receive a national significance, and from there they deliver messages for the ethno-genesis of the Macedonians and create the identity of the Macedonian people.

¹ Folk song" "The fathers curse", published in the Macedonian paper „Народна волја“ June, 1994, told by Gjorče Petrov, Ангелоска Л., (2007), 49-50.

² Lucius Flavius Arrianus, *Anabasis of Alexander*, Translated from Hellenic by Buzalkova Aleksova M., organized by Hristova-Aleksova, S., (2008) 63.